

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-1>

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ МІСЬКИХ ОБИВАТЕЛІВ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Вовк О. Й.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії
та історії права та держави*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Юридичне закріплення правового статусу міського населення як суб'єкта місцевого самоврядування за всю тисячолітню вітчизняну історію державотворення завжди було актуальним завданням для офіційної влади, особливо протягом ХІХ століття, коли відбувалися докорінні міські та земські реформи на основі нового законодавства, головні положення якого потрібно досліджувати для упорядкування сучасного муніципального права під час проведення перебудови організації та діяльності самоврядних органів в Україні.

Протягом останніх десятиріч проблемами муніципального права України імперського періоду ХІХ – початку ХХ століть займалась велика група вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: О.Є. Блажівська, Р.Б. Воробей, В.Д. Гончаренко, О.А. Далина, М.А. Зайцев, В.М. Константинова, В.А. Молхозов, Ю.О. Нікітін, Ю.К. Пивоварова, С.М. Стременовський, Н.В. Ткаленко, С.О. Февральов, В. Хомко, Л.М. Шара, та багато інших, однак актуальними залишаються питання законодавчого визначення правового положення окремих категорій мешканців українських міст у складі Російської імперії. Тому метою дослідження даної роботи є загальна історико-правова характеристика актів муніципального законодавства Російської імперії, в яких визначався статус міських обивателів як суб'єктів громадського управління в українських містах протягом другої ХІХ століття – для їх сприйняття на новітньому науковому рівні.

Дотримуючись сучасних теоретико-правових дефініцій можна вказати, що джерелами муніципального вітчизняного права

другої половини XIX століття в Російській імперії були: міські правові звичаї, нормативно-правові акти державної влади та суб'єктів міського самоврядування. Відповідно, акти муніципального законодавства вказаного періоду, які вміщували в собі норми про правове положення міського населення, потрібно підрозділяти наступним чином: законодавчі акти конституційного значення; звичайні спеціальні закони; забезпечуючи закони.

Основними законами конституційної ваги про правовий статус міських обивателів в українських містах другої половини XIX ст. стали: Звід законів Російської імперії (Звід законів) 1833 р.; Звід законів Російської імперії видання 1842 р.; Звід законів Російської імперії в редакції 1857 р.; Звід законів Російської імперії в редакції 1899 р. Так внаслідок загальноросійської кодифікації права 20-30-х років XIX століття, був введений в дію «Звід Законів про стан людей в державі» як складової частини загального «Зводу законів Російської імперії» (вперше опублікований у 1832 р.), що вступив законну силу 1 І. 1835 року, в якому конкретно норми міського права зосередились у Розділі III «Про міських обивателів», який складався з п'яти глав поділених на відділення та 146 статей (статті 240-385): I. «Про надбання прав міського стану, про докази його»; II. «Про правах міського стану у складі міської громади»; III «Про правах міського стану, в особливості, що належать кожній особі»; IV. «Про перехід з міського стану та припиненні прав його»; V. «Про почесних громадян» [1]. Потрібно зауважити, що одночасно зі «Зводом Законів про стан людей в державі», II-им Відділенням Особистої його імператорської величності канцелярії у 1837 р. був підготовлений проект «Зводу місцевих законів західних губерній», Частина I якого під назвою «Закони про стани», передусім складалася з норм, що визначали правове становище міських обивателів українських міст, а саме: Розділ III (Книга перша) «Про міських обивателів» [2, с. 26]; Розділ II, Глава III (Книга друга) «Про акти станові міських обивателів» [2, с. 49]; Розділ III (Книга друга) «Про особливі акти станові міських та сільських обивателів» [2, с. 50]. Проте «Звід місцевих законів західних губерній» так і не був ухвалений через перемогу наукової доктрини про загальнодержавне законодавство на всій території імперії. Постанови Зводу законів 1833 р. взагалі та в українських містах зокрема були запроваджені на Правобережній Україні у 1840 р., а на Лівобережній Україні у 1842 р. У Зводі законів другого видання 1842 р. (підлягав застосуванню з 1 І. 1844 р.) «Звід законів про стан людей в державі» поміняв назву на «Звід законів про стани» без суттєвої зміни змісту. Після введення Зводу законів на території

України в його третій редакції 1857 р. норми міського права були розміщені вже у IX томі «Законів про стани» [3, с. 87] поділеного на 5 глав: I. «Про набуті права міського стану, і про докази його»; II «Про права міського стану у складі міських громад»; III. «Про правах міського стану, в особливості кожній особі належних»; IV. «Про перехід з міського стану, і припинення прав його» V. «Про почесних громадян». Відносно Глави III, Розділу II, Книги другої «Про акти стану міських обивателів» IX тому Зводу 1857 р. [3, с. 322] то вона складалася з 2 відділень: 1 «Про міських обивательських книгах»; 2 «Про бархатну книгу знатних купецьких родів». Саме постанови Зводу 1857 р., стали основою при підготовці нового міського положення. У 1899 році було завершено підготовку нової редакції IX тому Зводу законів Російської імперії під назвою «Звід законів про стани». Саме з даного зводу Книги першої, Розділу третього «Про міських обивателів» [4, с. 59-82], можна визначити яких змін зазнало міське право та законодавство наприкінці XIX ст. після проведення реформи міського самоврядування. За структурою Розділ III «Про міських обивателів» складався вже не з 5, а 2 глав, а саме: I «Про різні роди стану міських обивателів»; II «Про громади міських обивателів». Наприклад у новій трактовці, згідно статті 502, до стану міських обивателів під загальною назвою громадян належать: 1) почесні громадяни; 2) купці; 3) міщани або посадські; 4) ремісники або цехові [4, с. 59]. Значно більше положень ніж у попередньому виданні в Розділі третьому «Про міських обивателів» 1899 р., присвячено міському виборчому праву [4, с. 77-81], порядку проведення міських зборів [4, с. 81-82] тощо.

До звичайних спеціальних законів др. пол. XIX ст., які вміщували в собі постанови про міських обивателів та їх права і обов'язків, відносяться: «Грамота на права та вигоди містам Російської імперії» від 21 IV. 1785 р. [5, с. 365], що вважалася чинною до завершення першого етапу міської реформи (в м. Одесі до 1863 р., в Києві, Харкові, Херсоні, Полтаві, Чернігові тощо до 1870 р.); «Положення про громадське управління міста Одеси» від 30 IV. 1863 року [6, с. 402]; «Міське положення» від 16 VI. 1870 р. [7, с. 823]; «Міське положення» від 11 VI. 1892 р. [8, с. 433], В даних актах закріплювалось право міських обивателів на громадське самоврядування в містах Російської імперії взагалі та українських зокрема. На відміну від основних конституційних Законів про стани, нові міські положення в українських містах вводилися в дію поступово, – спочатку у губернських та повітових, а тільки згодом в решті міських населених пунктах.

Забезпечувальними законами у сфері міського самоврядування др. пол. XIX ст. слід вважати: Іменний указ «Про розповсюдження сили та дії російських цивільних законів на всі західні, що перейшли від Польщі області» від 25 VI. 1840 р. [9, с. 443], тобто включаючи Волинську, Подільську та Київську губернії; «Височайше затверджені Правила про застосування Височайше затвердженого 16 червня 1870 року Міське положення до столиць і місту Одеси» 20 VI. 1872 р. [10, с. 927] тощо.

Враховуючи вище зазначене доцільно зробити підсумок, що постанови Законів про стани другої половини XIX ст. та Міських положень 1863, 1870 і 1892 рр. Російської імперії були дієвим засобом правового регулювання суспільних відносин у сфері міського самоврядування українських міст та закріплювали особисті, суспільно-економічні й політичні права міських обивателів. Продовження дослідження даної теми варто проводити у напрямку порівняння вітчизняного муніципального законодавства зі зарубіжним кінця XIX – початку XX століть.

Література:

1. Свод законов о состоянии людей в государстве. Санкт-Петербург: Печатано в типографии II Отделения Собственной его императорского величества канцелярии, 1832. 459 с. URL: [https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=IX_\(1832\).pdf&page=10](https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=IX_(1832).pdf&page=10).
2. Свод местных законов западных губерний. Проект. Издали по поручению юридического факультета Императорского Санкт-Петербургского университета: М. Я. Пергамент, А. Э. Нольде. Санкт-Петербург : Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1910. XII, 446 с.
3. Свод законов Российской империи. Издание 1857 года. Том девятый. Законы о состояниях. Санкт-Петербург: Типография Второго отделения Собственной его императорского величества канцелярии, 1857. 572 с.
4. Свод законов Российской империи, Том девятый. Свод законов о состояниях. Издание 1899 года. О городских обывателях. С. 59-82. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?searchres=&empire=1&collection=0&volume=100011&pg=59&contentsname>.
5. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Том XXII. 1784–1788. Санкт-Петербург: В Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 1158 с.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXXVIII. Отделение первое. 1863. От № 37827–38621. Санкт-Петербург: В Типографии II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1866. 940 с.

7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XLV. Отделение первое. 1870. От № 47862–48529. Санкт-Петербург. 1874. 896 с.

8. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Том XII. Отделение третье. 1892. От № 8215-9216. Санкт-Петербург, 1895. 734 с.

9. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XV. Отделение первое. 1840. От № 13044–14140. Санкт-Петербург: В Типографии II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1841. 855 с.

10. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XLVII. Отделение первое. 1872. От № 50383–51051. Санкт-Петербург. 1866. 1047 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-2>

ПРАВОВА АКУЛЬТУРАЦІЯ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СЬОГОДЕННЯ

Коритко Л. Я.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Кучера А. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Загальновідомо, що правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності. Як одне з культурних надбань людства, вона має постійно вдосконалюватись з метою забезпечення гармонійного та прогресивного розвитку суспільства й окремих осіб [1, с. 128]. Правова культура – це соціальний організм, що постійно еволюціонує та